

ספרים חדשים

הרבנות והמדינה

אסופת מאמרים, נאומים, שיחות ורשימות, על:
רבנות ארצישראלית, הציונות הדתית, מדינת ישראל, ארץ ישראל
מאת: מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל,
הוצאת ארז, ירושלים תשס"א

בי"ט בסיון תשנ"ה הלך לעולמו מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל. לא נחטא לאמת אם נאמר כי לרובו של הדור הצעיר היו אישיותו ומשנתו בבחינת נעלם גדול. בעשרות השנים האחרונות לחייו, מיעט הרב ישראלי לעסוק בעניינים ציבוריים. הוא התמקד בלימוד, בכתביה, במתן השיעור הכללי בישיבת "מרכז הרב" ובהתייחסות לפונים אליו.

הספר "הרבנות והמדינה" מפגיש אותנו עם דמותו הציבורית של הרב ישראלי, שתקופת השיא של פעילותו היתה כ"ה השנים הראשונות לקיומה של המדינה. הספר פורש בפנינו יריעה רחבה של מאמרים בנושאים העקרוניים העומדים על סדר יומו של הציבור הדתי לאומי בדורנו. רבנותו של הרב ישראלי בכפר הרא"ה היתה אחד הדגמים הראשונים לרבנות ארצישראלית, על כל מאפייניה הייחודיים והשונים מן הרבנות בגולת מזרח אירופה.

מרתק ביותר הוא ראש הפרק העוסק במאבקים על דמותה של המדינה. עמדתה של התנועה הדתית לאומית בדבר נחיצותה ותפקידה של החקיקה הדתית נתבררה רבות על ידי הרב ישראלי, שעמד אז בראש חבר הרבנים של התנועה. עמדתו **ההלכתית** של הרב נתבררה בספרו "עמוד הימיני" במאמר הגדול העוסק ב"הלכות קואליציה" (סי' יא), ואין דיון הלכתי בשאלה זו שאינו מתבסס על אותם דברים. בספר שלפנינו נפרשת משנתו **האידיאולוגית** של

הרב ישראלי. אי אפשר לדון על שאלת החקיקה הדתית כיום, מבלי להביא בחשבון את עמדתו זו, תוך בחינתה לאור המציאות המשתנה. נביא לדוגמא מספר משפטים, מתוך מאמרים שונים בנושא זה:

התורה אינה דוגלת בחופש הפרט למעשה. ציווי התורה, לא זו בלבד שמטילים חובת קיום שאין הפרט יכול להיפטר ממנה בתור פרט, אלא התורה מטילה גם על הציבור אחריות להתנהגותו של היחיד... ולנקוט באמצעים שיכריחו אותו להתנהג בצורה זו ולא בצורה אחרת...

המערכה על השלטת צביון תורה במדינה אינה מאותו הסוג שלה כיוונה התורה. אנחנו נאבקים כיום רק למען לא נופרע אנחנו בצורה זדונית על ידי חילול מצוות על ידי אחרים, וכן למען נוכל להמשיך את חינוך הילדים בצורה בלתי מופרעת. ...ספק גדול בדבר גם אילו היה לנו רוב, לפי מצב העניינים הנוכחי, שפריקת העול מלווה עם כפירה, אם אמצעי הכפייה יעזרו לשפר את מעמדה של הדת, או אדרבא, יוסיפו ויעזרו להפיץ דעות מסולפות על התוכן הדתי.

בכגון דא אני אומר... שלא נכוף את דעתנו על מי שהוא, ואין לנו אלא דרישה כלפי כל מה שנוגע לאורח החיים הפומבי, דהיינו: חילול שבת בפרהסיא, חיי המשפחה ושמירת הכשרות של יבוא בשר.

(משפט התורה וחקיקה דתית, רשימות משנת תש"ח)

נדע כולנו שהפעולה המתנהלת על ידי הנציגים הדתיים בכנסת בכיוון של תחיקה נאותה, כשהיא לבדה - אינה מסוגלת לפתור את השאלה הזאת... עלינו להיאבק בכנסת למען רשות הרבים של קדושה וטהרה, ועלינו להסביר לעם את האופי הכללי המחייב של צביון נאות לרשות הרבים, להאהיב על העם ולהוקיר עליו את ערכי היסוד של ישראל ולתורתו... תתאחדנה שתי הזרועות - הפעולה התחיקתית והפעולה ההסברתית, ואז נזכה לראות בקירוב לבבות וביישור ההדורים, והכשרת הדור לביאת הגואל והגאולה השלימה במהרה בימינו, אמן.

("זעקה ומחאה" - נאום בפני כנס חירום של רבנים, תשכ"ד)

לעתים קרובות נשמעת בינינו דעה... שמא טוב היה לוותר על חוק זה, כולו או בחלקו, בכדי להפיג את המתחיות שנוצרת מסביבו... לפנינו מצב משונה של ערפול המוחות וערפול הדעות וזריית תבוסתנות בקרב המחנה הדתי הנאמן. במקום הסברה כנה וישרה כלפי פנים וכלפי חוץ עד כמה טובתו של הצבור... דורשים התלכדות כללית מסביב לשמירת הדינים הקשורים בנישואין וגירושין, מפוררים את האחדות בקרב המחנה הדתי עצמו, ומסייעים לחוגים האנטי-דתיים לעשות מלאכתם.

עוד נקודה חשובה בשטח הפסיקה והחקיקה: לא להיות להוטים שהחקיקה בכנסת תלך ותקבל עקרונות מסוימים מיסודות התורה. זה לא יתן לנו הרבה. אולי זה יקלקל לנו. מפני שבאותה מידה שמכריזים למשל על "חוק הירושה" שהוא מבוסס על עקרונות התורה, יכול אדם מן השוק לחשוב שאכן זהו חוק התורה, אלא בעיבוד מודרני... בעוד שהוא רחוק כרחוק מזרח ממערב מיסוד של חוקת התורה... מוטב שנדע שאלו הן ערכאות של גויים. מוטב שנדע שהם דנים לפי החוק האנגלי... והיהודי הישר האמיתי... הוא ידע שלהזדקק לדין תורה זוהי חובת כבוד של מי ששייך לעם ישראל...

(חוק הנישואין והגירושין במבחן המציאות" - הרצאה ביום עיון על נושא דת ומדינה, תשכ"ה)

הרפורמה והקונסרבטיביות כאחד, אין ההבדל ביניהם לבין היהדות המקורית בפרט זה או אחר... כי זוהי כפירה ביסוד האמונה שעליו נשען כל בית ישראל... תשובתנו צריכה להיות בראש וראשונה לחשוף את הדמות האמיתית של הללו, להראות את המרמה והזיוף שעליהם הרפורמה בנויה... מאידך, חייבים אנו לתת את הדעת לרקע, שהם התנאים שהצמיחו את הפירות הללו מבחוץ... כי אמנם השקר אין לו רגליים, אז בכל זאת מי מוביל אותו? הוי אומר: האמת. יש לתת את הדעת, שההופעה בפני ציבור שבו גם ציבור חילוני תהיה ללא פגם, שלא ימצאו מקום לענות בו בביקורת צודקת. ידוע למשל על האופן הבלתי מכובד בו יש ועומדים בסידור קידושין וכיו"ב... כן חשוב מאד שסדרי בית הכנסת יהיו תחת ביקורת מתמדת, שלא תהיינה שיחות בית המדרש של עמי הארץ, ושתהיה מטעם הרבנים הסברה נאותה בדרשות הניתנות. באחת - שיהיה בגדר "והאהבת" - להאהיב שם שמים...

(על הרפורמה" - רשימות משנת תשל"ו)

במסגרת זו לא ניתן להתעלם מהתייחסותו של הרב ישראלי לשאלת שלמות הארץ: במיצוי הדברים דלעיל אנו מגיעים למסקנא, שכל אותם המקומות שנכבשו על ידי צה"ל במלחמת ששת הימים... ובמצורף לזה קנין החזקה שבמעשה ההתנחלויות שבאו בעקבות הכיבוש... ושהיו בהסכמת ואף בסיוע של הממשלה - תורת כיבוש עליו לכל דבר.

וזה אפילו אם נסבור (וכן הוא האמת לענ"ד, וכמש"כ במק"א) שאין לנו כיום מצוות כיבוש לכתחילה על ידי מלחמה שכרוכה באובדן נפשות. מכל מקום, באותם חבלי ארץ שנפלו לידינו... תורת כיבוש עליהם. ועל כן חייבים לצאת על הגנתם במלחמה, ואין טענת פיקוח נפש תופסת בזה...

איסור מוחלט הוא למסור השטחים שנכבשו על ידינו בחסד ה' במלחמת מצוה של עזרת ישראל מיד צר. במסירת שטחים אלה לידי הנכרים, לא זו בלבד שמרחיקים חשש של אובדן נפשות, אלא אדרבא, מקרבים סכנה זו ביותר. נתאזר באמונת אומן ובביטחון בשומר עמו ישראל שינחנו בדרך מישור... לגאולה וישועה בקיבוץ נדחי ישראל והולכתם קוממיות לארצנו ובארצנו. ("מסירת שטחים אסורה משום פיקוח נפש" - תגובה לדברים של הגר"ע יוסף שליט"א, תשמ"ט).

מה שלפניכם כאן אינו אלא לקט קטן, החושף נקודות מתוך משנתו של הרב ישראלי בשאלות של תורה ומדינה. ואידך - זיל גמור, בספר עצמו.

(ע"א)

"בהיותו קרוב"*

אסופת מאמרים לימים הנוראים
לזכרו של יחיאל שי פינפטר הי"ד
בעריכת אלחנן גנזל
בהוצאת המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא, אלול תש"ס

"וכבוד עשו לו במותו" (דבה"י ב לב, לג) - "מלמד שהושיבו ישיבה על קברו" (בבא קמא טז, ב). בעת האחרונה ניתן להרגיש בהתרבותם של ספרי הזיכרון במדפי הספרים בבתינו ובספריותינו.

ספרי יובל וזיכרון אינם חדשים בעולם הספר היהודי. תופעה זו החלה לפרוח כבר לפני כמאה ושלושים שנה בחוגים שהיו קרובים ברוחם ל'חכמת ישראל', והיא חדרה בהדרגה גם לחוגים תורניים ולעולם התורה בכלל. ספרי הזיכרון הראשונים היו בדרך כלל אסופת מאמרים שיצאה לזכרו של אדם גדול שנפטר, ובהם היו דברי תורה של הנפטר, של תלמידיו וחבריו, ופעמים אף מ'גנזי ראשונים'. במה אם כן נתייחדו ספרי הזיכרון של העת האחרונה?

* הערת המערכת: סקירה זו נדפסה בגליון הקודם; אך בשל תקלה מצערת נקטעה באמצע ולא הופיעה בשלמותה. על כן אנו חוזרים ומביאים כאן את המאמר מראשיתו ועד סופו.

ניתן לומר ששני הבדלים מרכזיים ובעלי משמעות יש בין הראשונים לאחרונים. בעשור שלנו יוצאים מדי פעם בפעם ספרי זיכרון שאינם דווקא לכבודו או לזכרו של אדם מלומד או גדול תורה, ואדרבה - לעתים, דווקא מוות טראגי בטרם עת של צעיר לימים מעורר את חבריו להנציח את זכרו בספר. על אף שהנפטר אינו דמות מפורסמת בעולם התורה או המחקר, חשים משפחתו וחבריו שאסופת מאמרים תורניים היא הדרך הנכונה והנאותה להנציח את זכרו, שהרי לימדונו חז"ל בביטוי: "הושיבו ישיבה על קברו" (שאותו פירש רש"י: "תלמידים לעסוק שם בתורה"), שהדרך לכבד אדם במותו היא בלימוד תורה על קברו, דבר שקשה לעשותו במחיצת הקבר כפשוטו, וניתן לעשותו בלימוד תורה על 'קברו' במובן הסמלי.

ייחוד נוסף שיש לספרי הזיכרון האחרונים, והוא נובע מקודמו, הוא הדגש שניתן לנושא הזיכרון של הנפטר. לאחר אסופת המאמרים מוקדש חלק **משמעותי** של הספר (אם לא בכמותו, לפחות באיכותו ובהשקעה הרגשית וגם הטכנית-גראפית שמושקעת בו) לאישיותו של הנפטר. בחלק זה מספרים בני המשפחה והחברים על דמותו ואישיותו, ולפעמים מלווים הדברים גם בתמונות. המצב הנפשי הקשה אף מוליד לעתים כתיבה נשגבה יותר, של מעין קינות שיריות, המאפשרות להביע את היגון והזיכרונות בצורה מרוממת יותר מן הכתיבה הרגילה. גם ההספדים נכללים בחלק זה, על אף שאין הם מיוחדים לספרי הזיכרון האחרונים דווקא.

ניתן לומר שהמתכונת הנוכחית של ספרי הזיכרון, המשלבת בין מאמרים תורניים לבין תיאורי הווייתו של הנפטר יוצרת דילמה אצל עורכי הספר. מצד אחד רוצים הם שבית המדרש יקלוט בקרבו את הקובץ. לשם כך על המאמרים להיות בעלי ערך תוכני, וגם שימושי, ולכן בדרך כלל עוסקים ספרים אלו בנושא מסוים (כגון: זמן במעגל השנה הקשור בדרך כלשהי לנפטר או לזמן הסתלקותו). מיקומו של הספר בתוך בית המדרש מגביל במידת מה את החלק העוסק בזיכרון, ודרושה תשומת לב מרובה למשל לתמונות שיופיעו בו. אולי גם על הקטעים הכתובים יש צורך להפעיל צנזורה מסוימת.

מצד שני, ישנו רצון לתת לקורא הספר אפשרות לעמוד על דמותו של הנפטר בשלמותה, וחלק בלתי נפרד ממנה הוא ההומור והצחוק, ההתעניינות גם בדברים שאינם חלק מהתורה וענפיה וכו'.

דילמה נוספת שיש לעורכי ספר זיכרון, הקשורה בחלק המאמרים שבו, היא מידת ההתרחבות והצמצום, ודבר זה בא לידי ביטוי הן בשאלת המאמרים והן בשאלת הכותבים. במאמרים - האם יעסקו רק בתחום תורני אחד, כגון: רק בהלכה, רק במחשבה וכדומה, או שמא יש לגוון בתחומים שונים; ובכותבים - האם רק יושבי בית המדרש יכתבו בספר, ואם כן, האם יש לבחור רק מבתי מדרש מסוימים או שמא מבתי מדרש מגוונים.

שאלת הצמצום וההרחבה קשורה לזהותו של קהל היעד של הספר. גיוון ברשימת הכותבים,

למשל, עשוי מצד אחד להרחיב קהל זה, אך בד בבד לגרום לקהל יעד אחר להינזר מהספר ולא להכניסו אל תוך בית המדרש.

נראה כי כל עורך ספר זיכרון פותר בדרכים שונות את ההתלבטויות שסקרנו, ואולי הפתרונות השונים מבדילים בין סוגי ספרי הזיכרון השונים.

חבריו של יחיאל שי פינפטר הי"ד, שנרצח באלול תשנ"ט ביער מגידו, ראו קשר מהותי בין שני חלקי הספר שהוציאו, משום שיחיאל היה בחור שהעיסוק התורני היה עיקר עניינו ועיסוקו. ניתן אף לומר שלימוד התורה הרחב של יחיאל הקיף גם תחומי תורה מגוונים וגם גדולי תורה מכיוונים מגוונים. הוא עצמו החל את לימודיו הגבוהים בישיבת הכותל ועבר אחר כך ללמוד בישיבת אור עציון; אך גם בזמן לימודיו באור עציון היה תמיד מקפיד להיות קשור וקשוב לבתי מדרש נוספים ולקבל (באמצעות ספרים, סיכומים, קלטות, או שמועות) את כל מה שניתן מגדולי תורה שונים - מכל רחבי עולם התורה.

אשר על כן, היה אך טבעי שאסופת המאמרים לזכר יחיאל, שנושאה המרכזי הוא הזמן של חודשי אלול ותשרי, תגיש דברי תורה בתחומי תורה שונים, וכן שהם ייכתבו על ידי עוסקי תורה ממקומות מגוונים. ובכך, גם חלק המאמרים בספר קשור קשר הדוק לדמותו המיוחדת של יחיאל.

מורגלים אנו לומר כי כל חג מכיל בתוכו תכנים מהיבטים שונים ומגוונים - של הלכה, של מורגלים או של מוסר וכן הלאה. עובדת היותו של הספר מקיף את חגי תשרי מהיבטים מגוונים כל כך מאפשרת לעובר בין בתריו להתכונן לחגים בכמה מישורים, כך שאין הוא מניח את ידו מלעסוק בתחומים השונים של התורה בהקשר לחג שאליו מתכוון. מאידך, יכול הקורא הסלקטיבי לבחור מבין המאמרים את אלו העוסקים בתחומים הקרובים יותר למקום שלבו חפץ.

מגוון הכותבים המיוחד שיש בספר - גדולי תורה לצד אנשי תורה וחוקרים מן העולם האקדמי - יש לו משמעות, שניתן לומר שחלק מעולם הישיבות הציוני עדיין לא מספיק נתן את דעתו עליה אם לטוב ואם למוטב. נראה כי שאלת שילובו של המחקר האקדמי התורני בבתי המדרשות שלנו עדיין צריכה עיון ובירור, ואולי ראוי ספר זה להיות דוגמה מסוימת לשילוב זה - דוגמה שאליה יתייחסו הן המחייבין והן השוללין.

הספר חולק לפי הסדר הכרונולוגי של מעגל השנה: אלול ותשובה, ראש השנה, צום גדליה, יום הכיפורים וחג הסוכות.

בסקירה קצרה ניתן יהיה לעמוד על הגיוון שבספר.

בצד מאמרים הלכתיים כגון: מאמרו של הראשל"צ והרב הראשי לשעבר, הרב מרדכי אליהו (תקיעות דמיושב אם הן מדאורייתא), מאמרו של הראשל"צ והרב הראשי לישראל, הרב אליהו בקשי-דורון, (ראש השנה שחל בשבת), מאמרו של הרב שלמה פישר (דין שופר של

עולה) ומאמרו של הרב זלמן נחמיה גולדברג (כניסה לאונס ולפיקוח נפש ביום הכיפורים), ניתן למצוא מאמרים בתנ"ך על קריאות התורה וההפטרות של הימים הנוראים וכן על האירועים הקשורים לצום גדליה.

גם חלקם של מאמרי המחשבה אינו מבוטל. הרב הראשי לשעבר, הרב אברהם שפירא, הרב הראשי לישראל, הרב ישראל מאיר לאו, הרב יעקב אריאל (הדן בגדרי התשובה הקשורים לתחומים שונים), הרב יובל שרלו (במאמר תנכ"י-מחשבותי) ופרופ' שלום רוזנברג (ה"אני" ותשובתו) עוסקים בנושא התשובה מהיבטים שונים ומגוונים. תלמידי ישיבת אור עציון הוציאו לראשונה בצורה מאירה את שיעורי ראש הישיבה, הרב חיים דרוקמן, על המבוא לאורות התשובה. הרב ליכטנשטיין עוסק בשאלה יסודית מאד לדורנו, שבודאי מעסיקה רבים מאתנו: עבודת ה' בעידן המודרני. עולם החסידות אף הוא בא לידי ביטוי בכמה מאמרים על חג הסוכות.

גם חלקם של מנהגי ישראל ונוסח התפילות, החשובים כל כך בתקופה זו של מעגל השנה, תופס מקום חשוב. פרופ' חלמיש כותב על ההשתטחות על קברים, ד"ר רפליד (שתודתנו נתונה לו על סיועו בכתיבת סקירה זו) כותב על נוסח ברכת זכרונות והרב טוביה ליפשיץ כותב אודות מנהג ההסתכלות על צל הלבנה בליל הושענא רבה.

נציין כאן גם את דבריהם של גדולי ישראל שאינם עמנו המובאים בספר - דברים שלא פורסמו מעולם, ונדפסו כאן לראשונה מכתב ידם - האדר"ת, הרב אלימלך בר-שאול, הרב שאול ישראלי והרב משה צבי נריה, זכר צדיקים לברכה. אלו רק דוגמאות לנושאים ולכותבים, ולא ללמד על עצמם יצאו, אלא ללמד על הכלל כולו יצאו, שכל מאמר ומאמר קובע ברכה לעצמו.

חלק הזיכרון עשוי בדרך מקורית ויפה, ומטרתו לעצב את דמותו השלמה והמיוחדת של יחיאל. מן הסתם שיהיו כאלו שיעבירו ביקורת, ואולי בצדק מסוים, על החלטת העורכים מה מן הקטעים שנכתבו ראוי להיות בספר זה ולהיכנס אל תוככי בית המדרש.

שמו של הספר נקרא 'בהיותו קרוב' על פי דרשת חז"ל על ביטוי זה שבספר ישעיהו: "אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים" (ר"ה יח, א). אך ניתן לומר לסיום שהספר נותן פרשנות חדשה לשמו. הוא מצליח **בשני חלקיו** לקרב אל הקוראים את דמותו של יחיאל הן כתלמיד חכם והן כבן משפחה וחבר, ובכך נעשה יחיאל קרוב אליהם - 'בהיותו קרוב'.

(א"ס)

